

Gustav Vasas klippingmyntning år 1535

Av Bengt Hemmingsson

Grevefejden

Grevefejden är det största inbördeskriget i Danmarks historia. Det utbröt år 1534 då handelsstaden Lübeck efter Frederik I:s död försökte utöka sin makt i Norden genom att medverka till återinsättandet av Christian II på landets tron. Detta ledde till flera bonde- och borgaruppror, då Christian II hade stort stöd bland allmogen i Danmark, där såväl Köpenhamns som Malmös borgare stödde den tidigare kungen. Sitt namn fick fejden efter greve Christoffer av Oldenburg, som ledde Lübecks styrkor.

På andra sidan av konflikten stod den danska adeln och det högre prästeståndet. De ville inte se Christian II återinsatt på Danmarks tron och stödde därför Frederik I:s son, hertig Christian (III). Inbördeskriget utspelade sig under åren 1534-1536 och ledde till seger för Christian III, vilket i sin tur medförde protestantismens införande och adelsväldets befastande i Danmark.

Gustav Vasa, som inte heller ville se sin gamle fiende Christian II återinsatt som regent, sände i oktober 1534 en svensk styrka under ledning av Lars Siggesson Sparre till Halland, där Halmstad intogs och Varbergs fästning belägrades. En dansk-svensk armé segrade vid Helsingborg i januari följande år och den lybska flottan led ett nederlag mot danska och svenska skepp utanför Bornholm den 9 juni 1535. Gustav engagerade sig både militärt och finansiellt; Christian III fick också betydande penningssummor i lån från den svenske kungen. En stor del av de dalrar som började präglas 1534 åtgick således dels till krigsutgifterna, dels i form av lån till Christian.

Präglingen av danska mynt

Gustavs dalermünt räckte dock inte till för att finansiera krigsutgifterna. De legoknektar som kungen lejde för sin insats i kriget pockade också på betalning i ett för dem välkänt mynt. Då dessa var förlagda i Skåne ville man ha lön i danskt mynt. För att lösa problemet med den begränsade tillgången på sådant, gav Gustav order om att efterpräglade danska valörer vid myntverket i Stockholm.

Första gången en prägling av danska mynt kommer på tal i källmaterialet är den 19 mars 1535, då Gustav i ett brev till Severin Kiil nämner att han mottagit prover på alla de danska präglingar som nyligen slagits.¹ Han begärde att Kiil skulle förhandla med det danska riksrådet om att svenska rundstycken (1-ören) skulle värderas i 12 danska hvider. Om inte detta accepterades nödgades kungen låta mynta efter "det korn och skrot, som deras mynt är uppå slagit". Kiils svar var dock negativt. Kungen konstaterade därför i brev den 20 april 1535, att kursen på det svenska myntet inte kunde genomdrivas med mindre än att det blev "slaget på annan

¹ *Konung Gustaf den förstes registratur* (GIR), del X. Stockholm 1887, s. 87.

² GIR del X s. 123f.

aff Myntittz I danst myntgitt

Den fförste lördagen i ffasten ann^d
 Jaff Anders hantson tude ept^ene
 pen ept^e wirtg^e — iij^r xxviii löd^e o lött
 war i pen ff^r tel i sto g^e — viij^m ff g^e
 ming ij ff so tog^e tel pbed^e

Den Mandaghe nest fför biddeti ann^d
 Jaff Anders hantson ept^e wirtg^e ff^r
 tel i sto g^e — ij^r xxvi löd^e
 war i pen — viij^m iij^r ff g^e

Den Mandaghe nest ept^e ann^d
 Janna^d tude ept^ene pen aff and^e
 hantson ept^e wirtg^e mark ff^r
 — iij^r xxviii löd^e
 war i peniga — xij^m xxviii ff g^e

Summa på wirtg^e iij^r xxviii löd^e o lött
 3 peniga xxviii^m ff^r xxviii ff g^e

stämpel". Gustav hade redan ordnat med detta och skickat en summa per båt till knektarnas avlöning.²

Den 26 maj 1535 skrev Gustav återigen till Severin Kiil. Knektarnas hövitsmän hade låtit honom förstå att de önskade få betalt i hertig Christians mynt, vilket "behagade" dem. Fördenskull hade kungen för någon

Figur 1. Räntekammarböcker 1526-1630 vol. 8 (1536), fol. 31.

tid sedan översänt en summa i silverklippingar, tillsammans med “en hop annat mynt under den danske stämpel”. Kiil instruerades att utge klippingarna för 2 mark danska per styck och de mynt som slagits efter den danska stämpeln för 4 skillingar stycket.³

I början av januari följande år sände Gustav instruktioner åt sin amiral, Måns Svensson Some, vari han bland annat begärde att få några av de mynt som hertig Christian låtit prägla. Amiralen skulle växla till sig en lödig marks vikt av vart myntslag; 2-, 1-, och ½-markar, 4-skillingar samt de minsta valörerna. Han skulle dock göra detta i hemlighet, så att inte myntmästaren eller någon annan skulle misstänka något.⁴ Gustav var nämligen medveten om den fortgående myntförsämringen i Danmark; i ett brev avsänt den 31 januari till Jöns Nilsson i Kalmar förklarade kungen att han inte var beredd att låta avyttra sina goda varor för det mynt som nu vankade i Danmark, eftersom det inte skulle vara till hans fördel.⁵

De försämringar som av tvingande nöd de “riktiga” danska mynten utsattes för, gjorde dock att dessa råkade i vanrykte hos det värvade krigsfolket. När Gustav den 31 mars 1536 ånyo tillskrev Måns Svensson var han således bekymrad. Amiralen hade nämligen begärt att få svenskt mynt nedsänt, eftersom knektarna och båtsmännen inte ville ta emot det danska längre. Kungen hade emellertid redan sänt iväg en “svår” summa – 33 500 mark – i det senare myntslaget, och han kunde inte skicka något svenskt, eftersom han inte hade “låtit annat mynt nyligen slå, utan under den danske stämpel”. Amiralen skulle därför förhandla med krigsfolket och tills vidare få dem att nöja sig med betalning i Gustavs danska mynt.⁶

Myntningen under dansk stämpel hade redan inställts när Gustav avsände detta brev. Under mars månad 1536 mottogs inte mindre än 27 984 mark danska i räntekammaren från myntmästare Anders Hansson. Den 9 april erhöll Hansson bergsilver till den första gjutningen i svenskt mynt (figur 1).⁷

Ett stort lager av danska mynt synes dock ha blivit kvar i kungens silverkammare. I slutet av juni 1536 försökte därför Gustav få hövitsmännen på krigsskeppen att acceptera betalning för hälften av 2 månaders sold i danskt mynt, den andra hälften i svenskt markmynt.⁸ Trots ansträngningarna blev tydligen ett antal mynt liggande till år 1541, då inte mindre än 24 631 danska “markestycker” gick i smältgrytorna vid det nyöppnade Myntet i Svartsjö. I räkenskaperna nämns att de höll en silverhalt av 6 lod 1 kvintin (391/1000). Bland de nedsmälta mynten fanns också danska “halva markestycker” – dvs 8-skillingar – till ett belopp av 400 mark vilka höll en halt av 6 ½ lod (406/1000) samt danska “4 skillingar” till ett värde av 1232 ½ mark; de höll 3 lod 2 ½ kvintin (227/1000). Att det rörde sig om Gustavs “danska” mynt är högst troligt; i de följande posterna specificeras nämligen mynten närmare: “konung Fredriks 4 skillingar”, “greve Christoffers klippingar”, “konung Christians klippingar” samt en ospecificerad post i “danska sydtzlinger” (søslinger); i samtliga dessa fall handlade det dessutom om småbelopp.⁹

3 GIR del X s. 157f.

4 *Konung Gustaf den förstes registratur* (GIR), del XI. Stockholm 1888, s. 6.

5 GIR del XI s. 18.

6 GIR del XI s. 73f.

7 *Räntekammarböcker 1526-1630 vol. 8* (1536), fol. 31, Kammararkivet; utdrag ur räkenskaperna tryckta i T.G. Appelgren: *Om märken, hänsyftande på ämbets- och tjänstemän vid svenska myntverk, Numismatiska meddelanden XXI*, Stockholm 1918, s. 52f.

8 GIR del XI s. 151.

9 Märten myntskrivares räkenskap 1541-1542, Myntväsen vol. 1:6-7, Kammararkivet; texten som rör nedsmälta danska mynt är tryckt i J. Wilcke: *Renässansens mønt- og pengeforhold 1481-1588*. København 1950, s. 226.

De bevarade mynten

I avsaknad av mynträskensaker kan vi inte bilda oss någon uppfattning om den totala tillverkningen av danskt mynt i Stockholm under perioden april 1535-mars 1536. Flera olika typer har dock bevarats som har attribuerats till Gustavs "parallellmyntning". Den äldsta av dessa utgörs enligt tidigare forskning av de så kallade större 4-skillingarna med året 1535, närmast lika de 4-skillingar som präglades i Malmö och Köpenhamn vid samma tid.¹⁰ De svenska mynten har ett öronliknande myntmästarmärke i frånsidesomskriften, som vi också återfinner på 1534 års dalrar med helfigur. Samma tecken återkommer på en av de så kallade 8-skillingarna 1535, som uppvisar en barhuvad kungabild i helfigur på åtsidan.¹¹ Den är stämpelkopplad med de nyss nämnda 4-skillingarna, men någon omedelbar förebild finns inte bland de danska mynten¹².

De följande typerna, troligtvis i valörerna 1 mark, 8 skilling ($\frac{1}{2}$ mark) och 4 skilling, saknar det ovan nämnda öronliknande tecknet och har istället ett bladtecken i omskrifterna.¹³ Christian III började år 1535 prägla 2- och 1-markers samt 4-skillingar i Roskilde med kungens harneskpnydda bröstbild på åtsidan och det krönte danska riksvapnet på frånsidan.¹⁴ Dessa har således utgjort förebilden till den senare gruppen av Gustavs imitationer, även om ingen direkt motsvarighet till 8- och 4-skillingarna existerar på den danska sidan. Markerna har varit speciellt svåra att särskilja från sina danska förebilder. De svenska mynten har dock ett treflikigt blad i omskrifternas början, medan man på de danska återfinner ett klöverblad. Även etan i årtalssiffran skiljer sig mellan de båda myntslagen.¹⁵

Som vi ovan har sett i Gustavs korrespondens, så är det frågan om han också lät slå klippingar med dansk prägel. De som han översände i maj 1535 skulle ju utges för 2 mark danska per styck, och någon svensk klippingpräglning vid denna tid är inte känd. Möjligheten finns ju också att Gustav kunnat växla till sig eller på annat sätt kommit över en större kvantitet danska klippingar. Att han skulle ha erhållit några sådana från sin danske allianspartner förefaller dock mindre sannolikt; det borde ha framgått av de avräkningar dem emellan som bevarats.¹⁶ Det troliga är med andra ord att Gustav inledde sin danska myntpräglning 1535 med att slå dels 2-marksklippingar, dels runda 4-skillingar.

2 mark klipping 1535

En närmare granskning av det bevarade danska myntmaterialet ger vid handen att vi faktiskt skulle kunna identifiera Gustavs klippingar från år 1535. Från tiden för Grevefejden finns en rik flora av mynt som slagits för båda sidor i konflikten; förutom de nyss nämnda svenska präglningarna har det bevarats mynt som slagits dels för den blivande kung Christian III, dels för Christoffer av Oldenburg och Christian II.¹⁷

En unik ensidig 2-marksklipping med året 1534 har i äldre litteratur förs till hertig Christian, men såsom Julius Wilcke påpekat, så är det mer troligt att den krönte bokstaven C i krönt sköld står för den avsatte kung Christian II, och att denna klipping således slagits av hertig Christoffer.¹⁸ Myntorten torde i så fall vara Malmö eller Köpenhamn; den välkände myntmästaren i Malmö, Jörgen Kock, hörde ju till hertig Christoffers läger.

Det har även bevarats liknade klippingar som endast präglats på

Figur 2. Klipping 1535. Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Köpenhamn, inv. RP 369.1. Foto: Nationalmuseet. Ca. 125%.

Figur 3

Figur 4

Figur 3. Klipping 1535.
Från auktionskatalog, Lars Emil
Bruuns dubletter, Köpenhamn, 1925.
nr 1588. Ca. 125%.

Figur 4. Klipping 1535.
Från Thomas Høiland auktion 15,
2001 (Zinck del II), nr 25.
Foto: Andrew Daneman. Ca. 125%.

ena sidan med årtalet (15)35.¹⁹ Den mest påfallande skillnaden i utförandet mellan de två årgångarna är således att den förstnämnda har årtalsciffrorna 15-34 vid sidan av skölden, medan vi på de senare återfinner siffrorna 3-5 placerade inuti skölden, vid sidan av den krönta bokstaven C. Det anmärkningsvärda med denna placering är att vid ett hastigt påseende ser den krönta bokstaven ut som ett G, tack vare att siffran 5 punsats på det sätt som är gjort. Således skulle "G" stå för Gustav och inte "C" för Christian. Detta skulle också förklara Gustavs formuleringar i sitt brev av den 26 maj 1535; han skiljer på klippingarna som skall ges ut till 2 mark danska stycket och "en hop annat mynt under den danske stämpel".²⁰ Rent tekniskt slogs ju inte de nyss nämnda klippingarna under dansk stämpel, speciellt inte om vi skall tolka den krönta bokstaven som ett G och inte ett C.

1535 års 2-marksklippingar har bevarats i fyra exemplar: i Den kgl Mønt- og Medaillesamling i Köpenhamn (figur 2) samt i Bruuns samling (nr 4154);²¹ två privatägda exemplar har omsatts på auktionsmarknaden: dels Bruuns dubblettexemplar (auktion 1925 nr 1588) (figur 3), dels Axel Ernsts ex²² (Bruun Rasmussen auktion 180, 1965 nr 225 = Zinck del II, Thomas Høiland auktion 15, 2001 nr 25) (figur 4). De väger mellan 13,7 och 14,42 gram; medelvikten är 14,01 gram att jämföras med den unika klippingen från 1534 (i KMMS, Köpenhamn), som väger 14,80 gram.

10 T. G. Appelgren: *Gustav Vasas mynt. Stockholm 1933*, s. 48f., nr 495-497. G. Galster: *Unionstidens udmøntninger. Danmark og Norge 1397-1540, Sverige 1363-1521. København 1972*, nr 249. Se även M. Märcher: Christian III:s Stockholmsmønter 1535 i Den kgl Mønt- og Medaillesamling, *NNUM 2013* s. 76-78.

11 Appelgren 1933 nr 498; Galster 1972 nr 247; J. Rye & M. Märcher: Nyt eksemplar af hidtil unik 8 skilling 1535 Stockholm, *NNUM 2013*, s. 74-75; även tryckt i *Svensk Numismatisk Tidskrift 2014:1* s. 8-9.

12 M. Märcher: Two new sixteenth- and seventeenth-century coin hoards from the Danish isle Møn – an overview and the Swedish coins, *Myntstudier. Festskrift till Kenneth Jonsson*, red. T. Talvio & M. Wijk. Stockholm 2015, s. 208; M. Märcher: Maglebyeskatten – en møntskat fra Grevens Fejde på Møn ca. 1535, *Nationalmuseets Arbejdsmark 2015*, s. 181.

13 Appelgren 1933 nr 499-509; Galster 1972 nr 246, 248, 250-251.

14 Galster 1972 nr 97-99.

15 B. Bentsen: Gustav Vasas danske 1 marck 1535, *Numismatisk Rapport 41*, 1994, s. 115-121.

16 Se avräkning i brev av den 9/2 1536; GIR XI s. 30.

17 Se bl.a. M. Kunzel: Zur Numismatik der dänischen "Grafenfehde" 1534 bis 1536, *NNÅ 1985-86* s. 97-112 och J. C. Moesgaard: Dateringen af Christian III:s mønter 1534-1540, *NNUM 2008* s. 119-127.

18 Wilcke 1950, s. 227ff.; Galster 1972 nr 82.

19 Galster 1972 nr 83.

20 GIR X s. 123f.

21 G. Galster: *L.E. Bruuns mønt- og medaillesamling og L.E. Bruuns gave til Den kongelige Mønt og Medaillesamling. København 1928*.

22 Angående detta ex, se A. Ernst: rec. av G. Galster: Århus' mønter. *NNUM 1957* s. 191-193.